

He Muka

HE PITOPITO KŌRERO NĀ TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI

Putanga 12 (3) Raumati 1999

20 / 30 / 40

Nā Patu Hōhepa

“Ko te reo te tūāhu o tōku mana Māori”.

“Ka ngaro, kua tapahia e koe tōku hono ki ōku tūpuna”.

Ehara nāku ēnei kōrero, ēngari i kapohia mai i ōku mahara ki te hui taumata i te whare o te raiona i karangatia e te Minita Māori, e Te Hōnore Tākuta Koro Wētere.

Ko rātou i whakapuaki i aua kōrero kua wehe atu i te kitenga tangata, ēngari ka mahue mai hei pēpeha mō ngā whakatupuranga ā te hurihanga tau ki te rua mano.

He aha rā he kaupapa hōu mā tātou hēi whakapūawai i te reo ki ngā whakatupuranga Māori katoa? He aha hoki ngā kaupapa ā tua atu i te tau rua mano? Nōku noa te whakaaro me ako ngā iwi katoa o Aotearoa nei i te reo Māori. Kia pakari te reo ki ngā iwi katoa, ka whai mana ai te reo ki te iwi Māori. E kore hoki tēnei e taea i te rā, i te tau, i te tekau tau rānei. Ko te whakamāramatanga o ngā tataua nei, 20/30/40, e hāngai ana ki te kaupapa hōu. Kia tae ki te tau 2030 ko te moemoeā kia 40% o ngā iwi e noho ana i te nuku o ēnei moutere kei te kōrero i tō tāua reo rangatira.

Ehara i te mea he uaua tēnei. He maha ngā iwi tuarangi he reorua, he reo-toru, he reo-whā, he reo-rima rānei. Ko te mea nui kē, i kōrerotia e rātou ngā reo nei mai i ō rātou tamarikitanga i ngā wā me ngā wāhi katoa.

Me kī rā, ahakoa he kanohi hōu kei te kei o te waka o Te Taura Whiri, ko aua kaupapa rā anō hei whakatere i te waka. Engari rā, ka tirohia te roanga atu o te ara hei hīkoi tahi.

Hei whakamutunga, kia tau ngā manākitanga a te Kaihanga ki a koutou i te wā o te tau rua mano, ā, ki ngā tau takitini e heke mai nei. Kia ora koutou.

Patu Hōhepa te Ahorangi hou o Te Taura Whiri i te Reo Māori

HEI KONEI RĀ, NOHO AKE

Ko te tuarua tēnei o aku poroporoakitanga i Te Taura Whiri i Te Reo Māori.

Ka pātai te tangata nōnahea hoki te tuatahi?

Ka whakatūria Te Taura Whiri i Te Reo Māori i te tau 1987, te tau i noho mai ai tō tātou reo hei reo mana mō te whenua nei, i raro i te maru o Te

Minita Māori o taua wā rā, o Te Hōnore Tākuta Koro Wētere, ā, ko ahau i waimarie kīanohomai ki te ihu o te waka o Te Taura Whiri. I runga anō i aku kupu taurangi ki Te Whare Wānanga o Waikato e noho noa mai ana au mō te kotahi tau hei whakatere kau i te waka ka hoki atu anō ai ki te whare wānanga.

Nā Te Toihau Timoti Kāretu

Heoi anō, nō te ekenga o te tau ka takoto te tono kia noho tonu mai nā reira ka mate anō au ki te patipati i aku rangatira o te whare wānanga kia whakaaetia tētahi rua tau atu anō, ā, ki te whakaaetia mai ka tino hoki atu au i te ekenga o taua wā rā. Aroha mai ana te whare wānanga, ā, whakaaetia mai ana hoki tāku i inoi atu ai. Nā, ka haere te wā ā tutuki ana

ngā whāinga o aua wā rā i a mātou, i te Poari Kaitiaki, nō muri ka kīia ko Ngā Kaiwhiri. Ko ngā kaiwhiri i taua wā rā ko Tā Matutaera Ihaka, ko Anita Moke, ko Katerina Mataira, ko Ray Harlow, ā, ko ahau tō mātou Tiamana.

I huri mātou ki ētahi o ngā rohe pātai haere ai i ngā manako o te iwi. Kāore i roa ka kite mātou ko te hunga matatau noa e haere mai ana ki ngā hui, ko te hunga e akoako tonu ana me uaua kē ka kitea mai, ka mutu koirā kē te hunga e hiahia ana mātou ki te tō mai ki aua hui rā. Nāwai, nāwai ka whakatau mātou me mutu pea te huri i te mea ko te whāinga nui o aua haere rā kāore i te pērā rawa te eke i a mātou nō reira he pai kē noa ake te whakapau i te pūtea ki tētahi atu kaupapa e puta ai he hua koinā ka whāia ko ngā kura reo e haere tonu nei i roto i te wā nei.

Ka eke te toru tau ka ū au ki tāku i taurangi atu ai ki aku rangatira o te whare wānanga, ā, hoki atu ana au ki reira ka noho mai ko tō tātou kaumātua, ko Tā Matutaera Ihaka ki te ihu o te waka. Kāore i roa mai ki reira kei raro e putu ana i te āinga a rūrūtaka, ā, ka mate ia ki te whakawātea i a ia kia taea ai e ia ia anō te tiaki. Noho wātea mai ana ko te tūranga. Nā, kāore hoki i roa i muri mai i tana whakawāteatanga i a ia ka haukotia e aituā.

Ka tae mai te tonono kia whakaarotia ake anō e au te hoki mai ki te whakahaere i te tari nei, ā, ka mate anō au ki te tonono i aku rangatira kia aroha mai. I aroha mai rātou, ā, ko ahau anō hoki i aroha atu ki a rātou ka āta whakawātea mai i a au i taku tūranga o reira kia pau ai ōku kaha ki tēnei o ngā tūranga e noho nei au ā mohoa nei. Nō te marama o Whiringa-ā-rangi 1990 i hoki atu ai ki te whare wānanga, ā, nō te marama o Pipiri 1992 i hoki mai anō ai ki Te Taura Whiri

Me pēnei noa ake te whakatau, o te tata ki te 12 tau e tū ana tēnei whakahaere ko au i noho mai i te ihu mō te 10 tau paku neke atu. Kua roa tēnei noho!

Ka arotaketia Te Taura Whiri i te tau 1998, ā, i roto i ngā whakatau maha i takoto ko tētahi i pā kaha mai ko tērā o te huri i te āhua whakarato o Te Taura Whiri kia noho kē mai hei whakahaere tohatoha pūtea ki te hunga e āhei ana ki ngā mahi e hiahia ana e Te Taura Whiri. Ka noho mātou ko ngā kaiwhiri o ēnei rā nei, arā, a Te Wharehuia Milroy, a Ngāhinatūrae Te Uira, a Mīria Simpson me Te Waihoroi Shortland ka whakatau mātou kua kore pea he wāhi ki a mātou o roto i te whakahaere hou nei.

Ko tētahi o ngā āhuatanga o roto mai i te arotaketanga ko te whakatau a te hunga mai i Te Pūtea Matua o te Motu kia kaua ngā kaiwhiri e noho mai anō hei kaiwhakaako ki roto i ngā kura e whakahaeretia nei e Te Taura Whiri nā te mea anō nei e utu ana ngā kaiwhiri i a rātou anō tē waiho kē ai mā ētahi kē noa atu te mahi e mahi. Ka noho, ka whiriwhiri, ka tohetoe, ā, ka puta te whakaaro i ētahi e

pai kē ake ana ki a rātou te taha whakaako i te taha noho mai i tētahi hunga e riro kē ana mā tētahi atu whakahaere e kī mai me pēnei kē me pērā kē, ā, nā tērā e whakakeretaohia ana te āhua ki ngā kaiwhiri, ā, kore rawa atu rātou i pai ki tērā.

Nā konei ka tae mai ki te take i kī ai au he poroporoaki tuarua tēnei. Nā ngā āhuatanga kua takoto kua kore au i kite i te hua o te noho tonu mai nā reira au i whakatau ai he pai kē noa ake taku whakawātea atu i a au, ā, ka mana tērā atu i te 31 o Hōngongoi. Kua whakawātea mai anō hoki a Ngāhinatūrae Te Uira rāua ko Te Wharehuia Milroy i a rāua mai i ō rāua tūranga kaiwhiri, ka noho tonu mai ai ko Mīria Simpson rāua ko Te Waihoroi Shortland kia eke rā anō te wā ki a rāua hei reira rawa whakawātea ai.

Kāti, e koutou e te hunga pānui mai i ēnei kōrero, koia noa iho nei ngā take i takahia ai te ara e takahia nei e au me te aroha nui anō hoki ki tēnei whakahaere i waimarie nei au kia noho mai hei rangatira. Ko te inoi o te ngākau kia nui tonu ngā tau ki mua ki te aroaro o tēnei whakahaere nā te mea ko tōna tino take i tū ai ko tō tātou reo e whai nei tātou katoa kia mau haere ake nei, haere ake nei.

Waiho ko aku kupu poroporoaki o taku wehenga tuatahitanga atu hei whakatepe i ēnei kōrero āku engari i a au ka pērā ka hoki ngā mahara ki a Matutaera, ki a Mātene Rūāwai, ki a Kura Wehipeihana kua ngaro nei i te tirohanga kanohi, noho mai ana ko mahara hei whakaora tonu mai. Moē mai rā koutou, moe mai.

I pēnei taku mihi ki aku kaimahi i a au i wehe tuatahi atu ai,

‘Hepukumahi, hengahau, he mākohakoha, he māhuru hūru ahakoa he wā anō puku ai te rae. Nā koutou, kei aku kaimahi, i māmā ai te wāhi ki a au nā reira ka mihi, ka mihi.

Ki konei rā koutou noho ake ai, kia pūawhehia e ngā hau pūkeri a Tāwhiri-mātea, kia horoia e ngā roimata a Rangī e tū iho nei.’

Ahakoa nō taua wā rā ēnei mihi o runga ake nei e hāngai tonu ana. I waimarie au i aku kaimahi i te mea ko te nuinga i ū ki te kaupapa o te reo me te aha anō e autai ana te mōhioki te reo i nāiane, hāunga ia ērā i haere matatau mai.

Kāti, kua huri te ihu o te waka ki wāhi kē engari me te titiro whakamuri mai anō ki te wāhi i kaha ai te puta o te whakahau kia kōrero Māori i ngā wāhi katoa, i ngā wā katoa. Koirā tonu te whakahau ka whakarērea mai, te mānuka ka whakatakotohia ki te aroaro o tātou katoa hei kawea ake anō hoki mā tātou katoa, ki te kore hoki e kawea ake e tātou e aroha nui nei ki te reo mā wai kē ia?

Hei ngā kaihoe hou o te waka kia kaha ki a koutou, ā, heoi anō tāku atu ki a koutou hei konei rā, noho ake.

HĪKOIA TE HAERE ROA

nā Te Ahorangi Patu Hohepa

Kei roto i te whatumanawa e pupū ake nei te aroha me te mokemoke ki te tini o ngā kai-kōrero me ngā kai-āwhina i te reo kua riro atu rā. Ētahi kua riro ki te Pō; ētahi kua kimi kāinga kē. He aroha ki te reo i pēnei ai, te reo i tīmataria mai e ngā Atua Māori i Hawaiki mai rā anō, i ruia mai ki ēnei moutere i te tiritiri-o-te-moana, nā, kei te matehia ināianei.

Ka mihi ki a koutou katoa. Ko koutou kua riro oti atu, haere, haere, haere. Ahakoa kua ngaro atu i te kitenga kanohi, ka rangona hakiri tonutia ō koutou tapuwae me ō koutou reo wairua i ngā whāwhārua, i ngā pae maunga, i ngā pārae, i ngā pari kārangaranga, i ngā wao nui, i ngā tahataha o te ripo o ngā awa me ngā tai. Moe mai rā koutou i te moenga roa, te moenga tē whakaarahia.

E ai ki ngā kupu poroaki tapu a taku poropiti, a Aperahama Taonui—

...haere e ngā mate, i te ara tiketike o Mahuru, i eke ai ki runga o Huarau. Whata a Manganui, tīwhaoa te kau kōpuni, kua pahure i reira te kāhui kura, tē kura i pupū ki runga. Ki a Rehua te kura, i riro ki te tapoko o te Rangi, te kura i riro ki te anu mātao, ki te whare tauā — ngā kurakura o Hine-nui-i-te-pō. E noho i raro i tō koutou rangi-āio, ki te whare o Ruaki-pōuri — ko te whare tēnā i tīraria ai ō koutou tinana. Nōu nei aukume, auroma, auhīrere — hīrere ki te pōuriuri, hīrere ki te matē, hīrere ki te pōtangotango. Ehara koutou nō raro nei, ēngari nō ngā kūrae ki runga o Hau-mātao, karapukupuku ana te aroha o te haumihi atu, i tau ai te rangimārie, te kakaratanga o āu mahi aroha ki te whei ao, ki te ao mārama.

Kāti rā mō koutou e te pito mate, e huri nei tēnei ki te ao mārama. Engari rā, e kore e taea te puta mai i te pōuri kia mihi rā anō ki ngā kaiwhiri o te reo i mua atu i a mātou nei, i whakapau ai i ō rātou kaha kia pūawai te reo me ōna tikanga. Kāhore he kōrero i tua atu i te tautoko atu i ngā huarahi i para e koutou, i ngā mahi i mahia.

E te tohunga e Tīmoti, nāu i noho te kei o te waka o te Taura Whiri i te Reo Māori mō te wā roa. E mihi atu ana mātou katoa, ngā kaiwhiri hōu, ki a koe, me ō hoa kaiwhiri kua wehe atu nei i te Taura Whiri i te Reo Māori. Ka mihi atu i te whānui o ngā mahi i oti, o ngā moemoeā i tutuki. Ko Matutaera Kingi Ihaka kua riro atu ki tua o Te Ārai. Ko koutou ko ōna hoa mahi kei te hīkoi tonu i te ao tūroa, me mihi pūmau atu rā. Ahakoa he waka kē tō tēnā, tō tēnā, me kī rā, kotahi tonu te ara e whāia nei, kia kōrerotia te reo rangatira i ngā wā katoa, i ngā wāhi katoa. Ka tū tonu tēnei hei moemoeā, hei dhākī whakakotahi i a tātou, te hunga e aro nui nei ki te reo rangatira. Tēnā rā koutou.

E kore hoki e taea te waiho ngā pukuriri ki te kāwanatanga kia kai tonu i roto i te whatumanawa, ko ngā kaupapa hōu i whakaarotia e ngā tari me te kāwanatanga tawhito hoki te tino take i wehe atu ai ētahi o koutou i ngā tūranga kaiwhiri. Kei te tino whakaae atu mātou kei te hē ngā kaupapa. Ko te mea kino atu, kei te whakararuraru ngā tari me te kāwanatanga i te tūranga wehe o tēnei Kōmihana. Ka waiho hei take amuamu koa, hei pakanga rā pea te roanga atu, ki te kāwanatanga hōu. Kāti rā. Hikoia tahitia e tātou katoa te haere roa.

HANA

Kimihia, rangahaua, kei hea rā koutou e ngaro nei e Kei Paerau, kei Paerau!

Kei te unuhanga o te kahurangi, oti atu ai koutou E hine mā e!

Ehara ahau i te matakite. Engari rā, ko wai hoki e mōhio a te wā tonu kei te pariparitia te waka o te Taura Whiri e ngā kaupapa whakaaro-kore a te kāwanatanga, ka riro atu a Hana Te Hemara. Ka whakamoemiti tonu ki te Atua, nāna i hōmai, nāna i tango atu — kia whakapaingia tōna ingoa.

Kei hea atu hoki he kōrero mō Hana, kua hoki wairua atu nei ki te tini me te mano. Ahakoa i reira mātou katoa i tōna nehunga, kāhore anō kia tino tatū te ngākau, ā, kei te patere tonu ngā poroporoaki i ngā huihuinga o ngā kaituari i te reo.

Nā reira, moe mai rā koe e Hana i waenganui i ō whenua i Taranaki, i tō urupā i Waitara, te pito o te raupatu.

E mihi tonu ana hoki ki a koutou o Te Atiawa, o Ngāti Toa, o Ngāti Raukawa me Kai Tahu, ngā pūtaka o te tātai o taku tuahine. I roto i āna mahi whānui, ko tāku he whakanui i āna mahi ki te whakahau i te kāwanatanga, i te iwi whānui hoki, kia ākona te reo i ngā kura, kia kōrerotia i ngā wāhi katoa. Nā reira, ka mihi tonu ki a ia. Kīhai i waiho ko ēnei anake āna mahi mō te reo rangatira; ko te Wiki o te Reo Māori, ko te reo me uru ki ngā mahi irirangi ētahi atu. Nō koutou ia, ko te mana kei te katoa. Kīa ita!

TOI TE KUPU, TOI TE MANA, TOI TE WHENUA

I te wehenga atu o ngā Kaiwhiri nei - a Tīmoti Kāretu, a Ngāhinatūrae Te Uira, a Te Wharehuia Milroy, rātou ko Waihoroi Shortland—ka kimi te Minita Māori i ētahi atu hei kaiwhiri mō te reo. I te marama o Whiringa-ā-nuku ka tohua ko ēnei hei kaiwhiri hou—ko Patu Wahanga Hohepa, ko Waireti Tait-Rolleston, ko Ruka Broughton, ā, me Quinton Lee Hita. Ka kōwhiritia hoki hei a Patu Hohepa te Ahorangi.

Kia mārama ai koutou ko wai mā kē ēnei kaiwhiri hou, anei ētahi o ngā whakamārama.

Ko Patu Wahanga Hohepa MĀ(NZ), PhD(Indiana), nō Te Māhurehure-Ngāti Korokoro-Te

Kapotai o Ngā Puhi me Ngāti Wai, nō Te Atiawa o Taranaki. I tupu ake i roto i te reo Māori i Hokianga, ā, i ako i ētahi atu o ngā reo o te ao i ngā whare wānanga i Tāmaki-makau-rau, Hawaii, i Amerika, i Ahurei (Ahiterēria) me Tiamana. Neke atu i te whā tekau ōna tau i whakaako ai i te reo Māori, ā, pērā anō hoki te roa e mahi ana i roto i ngā rōpū Māori. Kei te tū tonu hei Kaitiaki mō ōna marae me ōna whenua o Te Māhurehure. Ko ia tētahi o ngā Kaiwhiri Kamupene o Tai Tokerau Forests Ltd, he huihuinga whakatōpū i te tekau mā iwa o ngā ngaherehere paina i Te Tai Tokerau.

Ko Waireti Tait-Rolleston

Dip Teaching. He uri ia nō ngā kāwai o Te Arawa me Tūhoe, ā, i tupu ake tēnei wahine rangatira i roto i te reo Māori. He kaiako ia mō te wā roa, ā, kei ngā whare wānanga me ngā kura takiura ia ināianei. He pukenga whakaako i ngā whare wānanga o Wikitōria me Waiariki e hāngai ana ki ngā tohu Wāhine Māori me ngā tohu Mahi-a-tawhiro. Ka tāpiri atu ki tēnei te tūranga Kai-takawaenga mō te tohu Mahi Tawhiro i Waiariki. I roto i ngā whakahaere a te Kāwanatanga i te Upoko o te Ika, ko Waireti te Kai-takawaenga mō ngā rōpū whakahaere matua a Te Komihana o Ngā Tari Kāwanatanga e hāngai ana ki ngā tāngata whenua. Kei roto hoki ia i te Komiti Tohutohu Minita o te Tari Toko-i-te-ora e hāngai ana ki te taha Māori.

Ko Ruka Broughton

Dip. Business Management, Master o Mātauranga Māori, MĀ, translator. I tupu ake anō hoki a Ruka i

roto i te reo Māori. Nō roto mai ia i ngā kāwai whakapapa o Taranaki, o Whanganui; nō Ngāti Awa, nō Ngāti Kahungunu hoki. I tēnei wā he kaiako ia i te Wānanga o Raukawa mō te Tohu Paerua.

Ko Quinton Lee Hita

He kanohi ia mō te rangatahi kei te ako i te reo me ōna tikanga i ngā kura, i ngā wānanga, i roto i ngā huihuinga whānau, ā, i ngā wāhi huihuinga ngā akonga. Ko ōna iwi ko Ngapuhi me Ngāti Whātua. Ko tana mahi pā-ngākau mā te reo irirangi me te pouaka whakaata mai. Ko ia te tangata whaka-tū mai i te whakaahuatanga o Pūkana, nā, i mua atu, ko Tumeke tēnei. Ko ia hoki te Kai hautū i Te Kete Takiwā mō Ruia Mai. Ka tāpiri atu ki tana mahi Kai Pāho mō Ruia Mai ia rā, te mahi whakahaere i te Kōwāe Mātātahi mō ngā rangatahi. E rua tau ia i Ruia Mai. Nā, ko tētahi atu o āna mahi he rapu i ngā hunga pai ki te waiata mō te rōpū mahi hopu waiata i tāwāhi.

Te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori

He Whakamārama

E noho mai ana Te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori i raro i te maru o Te Taura Whiri i te Reo Māori i runga i te whakahau a te Wāhanga 15 o te Ture Reo Māori 1987. Nā konei i āhei ai Te Taura Whiri ki te whakawhiwhi tiwhikete ki te hunga ka puta i āna whakamātautau whakamāori kōrero.

He Kōrero Whānui

I ēnei rā kei te nui kē atu ngā tono whakamāoritanga a ngā momo whakahaere katoa, me te aha, ko ngā momo kōrero katoa e tonoa ana kia whakamāoritia atu. Mai i ngā kōrero kai parāoa noa iho nei, ngā kōrero ngahau, tae atu ki ngā kōrero a ngā mātanga o ngā ao pēnei i te ao hauora, i te ao mātauranga, i te ao toko i te ora, i te ao o te ture me te ao kāwanatanga. I runga i tēnei tūāhua, kua whakaaro Te Taura Whiri kua eke kē pea ki te wā e tipakopakoa haerehia he maramara kōrero i ēnei tūmomo ao katoa ka whakauru atu ki āna whakamātautau, kia rite ai ngā whakamātautau ki ngā tono whakamāoritanga mai a waho.

Arā anō tētahi āhuatanga kua kore e taea te kaupare atu i te ao o te kaiwhakamāori, ko tērā e pā ana ki ngā ture whānui. E pai tonu ana te whakatūpato a te kaiwhakamāori i a ia, i te mea, kua eke ki te wā e taea ai te tangata te hāmene ki te kore e rite te tōtika me te pai o tāna i whakamāori ai ki tērā i kī ai ia ka taea e ia. Ki te kī taurangi te kāmura ka taea e ia te hanga whare i runga i te tōtika me te pai, me ū a ia ki tāna ka tika. Ki te kore hoki, kua taea ia te hari ki te ture. Kua kore kē e rerekē ake te āhua ki te kaiwhakamāori. Mehemea e utua ana te tangata ki te whakamāori kōrero, kia tōtika anō te mahi i te mahi, kia kore ai tāna i mahi ai e hoki mai ki runga i a ia.

Ahako anō tēnā āhua, ehara tēnei i te take e wehi ai te tangata ki te whakauru mai ki te ao o te kaiwhakamāori. Kāore e rerekē ake ngā huarahi ki tēnei ao mahi i ētahi atu ao mahi, arā, kia roa e whakangungua ana, kia roa e ako ana, kia roa e whakamātau ana, ā, taihoa kua noho mai ngā pūmanawa tōtika, kua māmā te mahi i te mahi. Koinei tā Te Taura Whiri e whai nei, me te tūmanako ka kaha whāia mai Te Tāunga Tohu i te Matatau e te marea.

I roto i ngā tau kua tino korekore haere ngā ingoa kaiwhakamāori i te rārangi kaiwhakamāori a Te Taura

Whiri, me te aha, kua eke kē te nuinga o taua hunga ki tērā taipakeke e ngoikore haere ai te ringa tuhi, e kore rānei e wātea ki te mahi i te mahi i te mea e whāia ana o rātou mātauranga Māori e te marea, e inoia ana kia haere ki te tī, ki te tā, ki ngā momo hui katoa. Ko te roanga atu o te kōrero, kua kore e tino kaha, kua kore rānei e tino wātea ki te pīkau i te mahi. Nā konei e whai ana Te Taura Whiri kia whakauru mai ngā reanga o muri mai i a rātou ki te āwhina i a rātou ki te pīkau i tēnei o ngā mahi.

Ko wai mā te hunga hei whakauru mai?

Ko te hunga matatau tonu ki te reo Māori, matatau anō hoki ki te reo Pākehā. Mehemea ko te reo Māori tō reo taketake ake, ā, kua kaha anō tō reo Pākehā i roto i ngā tau, kua e whakaaroaro, whakauru mai. Waihoki, mēnā ko te reo Pākehā tō reo taketake ake, ā, kua kaha tō reo Māori i roto i ngā tau, whakauru mai. He pai ake te whakauru kia whakamātauria koe tēnā i tō whakaaro tērā pea ka taea e koe, ka noho whakaaroaro mō ake tonu. Kua e whakaaroaro, kāti te tawhitawhi, whakauru mai ki ngā whakamātautau.

Kei tūpono ka pātai te tangata he aha te momo matatau e kōrerohia ana i runga ake nei, ā, ko te momo matatau e tino whāia ana i konei, ko te matatau o te tangata ki te kōrero, ki te tuhituhi me te pānui i ngā reo e rua. Ehara i te mea me mōhio ki ngā kupu katoa o ngā reo e rua, engari me matua mōhio te tangata ki te wherawhera papakupu me ngā momo pukapuka katoa hei āwhina i a ia i tana mahi.

I te mea he wāhanga kōrero anō kei ngā whakamātautau, me āhua matatau anō te tangata ki ngā take o te wā e pāhotia ana i ngā nūpepa, i te pouaka whakaata me ngā reo irirangi. Kei tūpono ka uru mai ēnei kōrero ki ngā whakamātautau.

Te āhua o ngā whakamātautau

Tū ai ngā whakamātautau hei te marama o Hui-tanguru ā te tau hou. Kei te āhua tonu o ngā wāhi noho o te hunga whakauru mai, e oti ai te whakatau ki hea whakamātauria ai. Ko te rā kati ai ngā tono, ko te **14 o ngā rā Poutū-te-rangi** ā te tau hou. Ahako e rua anahe ngā whakamātautau matua, arā atu anō ngā wāhanga o roto.

Ko te āhua o ngā whakamātautau i tēnei wā.

(A) E rua ngā wāhanga o te whakamātautau **taha tuhituhi**; whakamāori **ā-tuhi**, whakapākehā **ā-tuhi**.

- i) whakamāori ā-tuhi: ka hoatu ētahi tuhinga kōrero Pākehā ki a koe, ko tāu he whakamāori mai ā-tuhi.
- ii) whakapākehā ā-tuhi: ka hoatu ētahi tuhinga kōrero Māori ki a koe, ko tāu he whakapākehā ā-tuhi

Ko ngā wāhanga e rua nei, ka mahia i te wā kotahi, ā, kāore tēnei wāhanga e neke atu i te toru hāora te roa.

Ki te 80% neke atu rānei te tika me te pai o tāu mahi i tēnei o ngā whakamātautau, kua whakawhiwhia koe ki te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Whakamāori, Whakapākehā ā-tuhi.

E uru atu ai te tangata ki ngā whakamātautau ā-waha, me matua puta rawa i te whakamātautau ā-tuhi.

(E) E toru ngā wāhanga o te whakamātautau **taha kōrero: whakamāori ā-waha, whakapākehā ā-waha, me te aroā whakarongo.**

- (i) whakamāori ā-waha: ka hoatu ētahi tuhinga kōrero Pākehā ki a koe, ko tāu he pānui ka whakamāori mai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te haurua o te hāora.
- (ii) whakapākehā ā-waha: ka hoatu ētahi tuhinga kōrero Māori ki a koe, ko tāu he pānui ka whakapākehā mai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te haurua o te hāora.
- (iii) aroā whakarongo: ka pānuihia atu he kōrero ki a koe, whai muri mai, he patapatai e pā ana ki aua kōrero. Ko tāu he whakautu ā-waha i ngā patapatai. Kāore tēnei wāhanga e neke atu i te hāora kotahi.

Ki te 80% neke atu rānei te tika me te pai o tāu mahi mai i tēnei o ngā whakamātautau, ka whakawhiwhia koe ki te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Whakamāori, Whakapākehā ā-waha.

Kia mōhio mai te hunga e whakaaro ana ki te whakauru mai ki ēnei whakamātautau, e kore e tū ngā whakamātautau e rua i te rā kotahi. Hei muri mai i te whakamātautau ā-tuhi, ka haere ko te whakamātautau ā-waha. Ki te kore tēnei e taea, hei tētahi rā e pai ana ki te tangata e whakamātautautia ana, rātou ko ngā kaiwhakamātautau.

Te arotake i ngā mahi

I te mea e rua ngā Tāunga ka whakawhiwhia ki te tangata ka puta i ngā whakamātautau e rua, ka 100% te katoa ki ia whakamātautau.

Ka pēnei te āhua o te tātari i te whakamātautau **ā-tuhi**.

Wāhanga:	(i)	whakamāori ā-tuhi	60%
	(ii)	whakapākehā ā-tuhi	40%

Ka pēnei te āhua o te tātari i te whakamātautau **ā-waha**.

Wāhanga:	(i)	whakamāori ā-waha	40%
	(ii)	whakapākehā ā-waha	30%
	(iii)	aroā whakarongo	30%

Ina oti ana te tiro tiro me te whakatau āe rānei, kāore rānei te tangata i puta i ngā whakamātautau, kua whakahokia katoatia atu ngā pepa whakamātautau ki a koe, kia mōhio ai koe ki hea koe whakapai ake ai i tāu i mahi ai.

Ki te kore koe e whakaae ki ngā tiro tiro a Te Taura Whiri i whakatau ai, ā, e whakapono tonu ana koe i puta pai koe, kua whakapā mai koe ki te Kaiwhakahaere Whakamātautau o Te Taura Whiri.

He utu anō?

Kotahi rau tāra te utu mō ngā whakamātautau, ā, **e rima tekau tāra atu anō** mō te hui whakangungu i a koe. E toru rā koe e whakangungua ana, e āwhinatia ana e te kaiwhakahaere whakamātautau a Te Taura Whiri. I tēnei wā, kāore anō kia whakatauhia ki whea tū ai tēnei hui whakangungu; mā te āhua tonu o ngā kāinga noho o te nuinga o ngā kaitono e taea ai te whakatau ki hea tū ai te hui nei. Kei te titiro atu ki ngā wiki tōmua o te marama o Hui-tanguru ā te tau hou hei wā whakatū i te hui whakangungu nei. Kia uru katoa mai ngā tono, kātahi anō ka taea te whakamōhio ki hea, ā hea, tū ai te hui. **Me matua tae mai koe ki tēnei hui.**

Ngā pukapuka hei āwhina i a koe

Anei e rārangi ake nei ngā pukapuka hei paku āwhina i a koe:

- Te Matatiki (Putanga Tuarua)
- Te papakupu reo Māori a Wiremu
- Te papakupu reo Pākehā, reo Māori a Biggs
- Te papakupu reo Pākehā, reo Māori a H M Ngata
- Ngā whakamātautau o ngā tau ki muri (ka taea ēnei te tono i Te Taura Whiri, kāore he utu).

Me pēhea te whakauru atu ki ngā whakamātautau?

Oti ana tō whakatau, āe, e whakauru mai ana koe ki ngā whakamātautau mō te Tāunga Tohu i te Matatau ki te Reo Māori, whakaotia mai te puka tono e mau nei, ka whakahoki mai ki Te Taura Whiri, me te tuku mai anō i tō \$150 i te taha mō te hui whakangungu me ngā whakamātautau. Ina matua tae katoa mai ēnei ki Te Taura Whiri, kua tukuna atu he kōrero ki a koe ki te kī atu kua tūturu uru mai koe ki ngā whakamātautau.

Ki hea tīkina atu ai ētahi atu kōrero mō ngā whakamātautau nei?

Ki te hiahiaatia ētahi atu kōrero, he patapatai rānei āu e pā ana ki ngā whakamātautau, tēnā koa whakapā mai ki:

Te Kaiwhakahaere Whakamātautau

Te Taura Whiri i te Reo Māori

Pouaka Poutāpeta 411

TE WHANGANUI-A-TARA

TE PUKATONO KIA WHAKAMĀTAUTAUHIA MŌ
TE TĀŪNGA TOHU I TE MATATAU KI TE REO MĀORI

TŌ INGOA MATUA: _____

TO INGOA KĀRANGATANGA: _____

TŌ PAKEKE: _____

TŌ WĀHI NOHO: _____

TAU WAEA(KĀINGA): _____ TAU WAEA (MAHI): _____

ŌU IWI: _____

ŌU HAPŪ: _____

MONI WHAKAURU:(WHAKAMĀTAUTAU):(\$100) _____

MONI RĒHITA(HUI WHAKANGUNGU):(\$50) _____

TŌ WAITOHU: _____ TERĀ _____

(HEI WHAKAKĪ MĀ TE TARI)

Te rā i tau mai: _____ Te nui o te moni:\$ _____

Te tau o te puka

TE PUKATONO KIA WHAKAMĀTAUTAUHIA MŌ
TE TĀŪNGA TOHU I TE MATATAU KI TE REO MĀORI

TŌ INGOA MATUA: _____

TO INGOA KĀRANGATANGA: _____

TŌ PAKEKE: _____

TŌ WĀHI NOHO: _____

TAU WAEA(KĀINGA): _____ TAU WAEA (MAHI): _____

ŌU IWI: _____

ŌU HAPŪ: _____

MONI WHAKAURU:(WHAKAMĀTAUTAU):(\$100) _____

MONI RĒHITA(HUI WHAKANGUNGU):(\$50) _____

TŌ WAITOHU: _____ TERĀ _____

(HEI WHAKAKĪ MĀ TE TARI)

Te rā i tau mai: _____ Te nui o te moni:\$ _____

Te tau o te puka

HE HONONGA HOU I WAENGANUI I TE TAURA WHIRI ME TE WHARE WĀNANGA O WAIKATO

KO TE TĪTOHU WHAKAMĀORI

I whākina e Ahorangi Patu Hōhepa, te Toihau o Te Taura Whiri i te Reo Māori te kōrero mō te mahi tahi a Te Taura Whiri me Te Whare Wānanga o Waikato i runga i te kaupapa o te Tītohu Whakamāori.

“Koia nei tēnei tē wā tuatahi kua whakatūria he whakaakoranga pēnei, ā, e hiamō ana mātou o Te Taura Whiri”, hei tā Patu Hōhepa.

Ko te Pua Wānanga ki te Ao te wāhanga o te Whare Wānanga o Waikato kei te kawehaere i ngā take Māori, anā, ko rātou ka kaweha i te Tītohu Whakamāori nei. I whakatūria ngātahitia te tohu nei e Te Pua Wānanga ki te Ao rāua ko Te Taura Whiri, nā te aha, nā te kitenga atu kei te nui ake te hiahia mō ngā Kaiwhakamāori kōrero ā-waha, ā-tuhi, tino pai rawa.

Rua tekau-mā-rua wiki i te tau te roa ka whakaakongia te Tītohu nei ki Waikato. Ka whakaurua ēnei kaupapa ako: te ariā me te matatika o te whakamāori; te wherawhera i te rahi o ngā momo tuhituhi; te matatau ki te mahi whakamāori; te matatau ki te whakamāori ā-waha i ngā wā ōkawa, ōpaki hoki, me ngā āhuatanga whakamāmā i te mahi whakamāori. Kei te whiriwhiria tonutia te take ki te whakaako harangotengote me te whakaako mai tawhiti i te kaupapa nei, engari kei runga te whakatau o tēnei i te tokomaha o ngā tono ka tae ake.

Ko te whāinga a te Tītohu, kia puta i a ia ētahi kaiwhakamāori ā-tuhi, ā-waha tino pai rawa atu i roto i ngā kaupapa pēnei i te pakihi, i te hauora, i te ture, i te hangarau, i te mātauranga, i te ao ōhanga me te ao tōrangapū.

Hei tā Ahorangi Patu Hōhepa anō, “Ki te titiro a Te Taura Whiri, kei ngā taumata tiketike te whakaakoranga nei. Waihoki, ka noho tonu te Taura Whiri ki te aroturuki i te kaupapa, mai i tana tūranga i te komiti ārahi i te kaupapa.”

I tua atu i tēnei, kei te whakaaro Te Taura Whiri ki te uwhi i te Tītohu nei ki tāna ake tohu, he mea kua roa kē e whakahaeretia e Te Taura Whiri.

Ngā Karahipi a Te Taura Whiri

Hei whakaū i te tautoko a Te Taura Whiri i te kaupapa, i whākina e Ahorangi Hōhepa ētahi karahipi e wātea ana ki ngā kaiwhakauru ki te Tītohu Whakamāori. Ko te whakahaere i te tahua karahipi nei, ka noho ki waenganui i Te Taura Whiri me Te Whare Wānanga o Waikato. Mō te roanga ake o ngā whakamārama mō ngā kaupapa ka whakaakongia, te huarahi whakauru, me te karahipi, me whakapā atu ki: Te Tari Māori, Te Whare Wānanga o Waikato, Pouaka Motuhake 3105, Kirikiriroa, e-mēra: hioane@waikato.ac.nz / pae tukutuku www.waikato.ac.nz/smpd. Waea: 07 858 5017 Waea Whakaahua: 07 838 4574. Me whakapā rānei ki a Rangi McGarvey i Te Taura Whiri e-mēra rangi@tetaurawhiri.govt.nz, waea 04 471 0244.

'Kia itai'

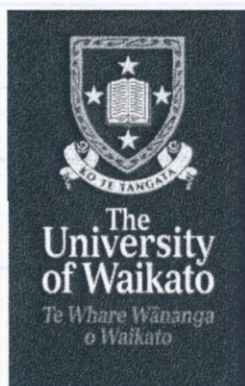
Te Taura Whiri i te Reo Māori
MĀORI LANGUAGE COMMISSION

Te Tari Māori
Te Whare Wānanga o Waikato
Pouaka Motuhake 3105
KIRIKIRIROA

e-mēra: hione@waikato.ac.nz
website: www.waikato.ac.nz/smpd
waea: +64 7 858 5017
waea whakaahua: +64 7 838 4574

TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI
POUAKA POUTĀPETA 411, TE WHANGA-NUI-A-TARA
WAEA: (04) 4710-244
WAEA-WHAKAAHUA: (04) 4712-768
E-MĒRA: rangi@tetaurawhiri.govt.nz,
Pae-tukutuku: www.tetaurawhiri.govt.nz

HEI ĀWHINA I TE HUNGA WHAKAMAHI ROROHICO

Nā Holden Hohaia

I te 17 o Whiringa-ā-rangi ka hui tahi ngā hunga matatau ki te reo me ngā tohunga o te ao rorohiko. Ko te tino whāinga he hanga kupu Māori e hāngai ana ki te ao rorohiko.

He tino taonga te rorohiko i waenga i ngā tamariki tae noa atu ki te hunga pakeke. E ai rā, ko tātou e tatari nei i te pūaotanga o te tau rua mano, kāore e kore ka kaha kē noa ake te uru mai o tēnei momo hangarau ki a tātou katoa ā ngā tau e haere ake nei. Koia i whakaaro ai mātou me āta kimi ētahi kupu rorohiko i te reo Māori hei ako atu ki te katoa.

Ko te whakatau a te hui me hanga he "rōpū-ē-mēra" e Te Taura Whiri hei whakatau i ētahi kupu hei wānanga whānui. Ko au kupu hei whakamāori i ngā kupu rorohiko o te ao Pākehā e rongō whānuitia ana ināianei. Mehemea rā ka tukuna atu ēnei kupu ki roto i "HE MUKA", ki te ipurangi hoki, tēnā koe, ko hea mai nei te painga atu! Kei a koutou te whakautu i te pātai nei: "Pēhea ō koutou whakaaro ki ēnei kupu? E hāngai tika āna rānei ki te hōhonutanga o te kupu Pākehā, kāore rānei?"

Ehara i te mea kei te hiahia te Taura Whiri ki te whakapōrearea i a koutou, ki te tohutohu atu rānei. Ko ngā kupu kē e ngākaunuitia nei, hei āwhina i te kaupapa kia kōrero Māori tonu i ngā wā katoa. Mehemea kāore he kupu, ka kapohia ko te kupu Pākehā.

Ko ēnei kupu i raro ake nei hei tīmatanga. I āta wānangatia e te hui ahakoa kei roto i Te Matatiki te nuinga o ngā kupu. Kāti rā, mehemea he whakaaro kē, he kupu kē a koutou,

tukuna mai ki Te Taura Whiri i Te Reo Māori. Ka pānuitia āu, me ētahi atu whakaaro i roto i "HE MUKA" i te tau rua mano hei whiriwhiri, hei whakahē, hei wānanga tahi mā tātou.

select (text etc) - tīpako, kōwhiri

software - pūmanawa rorohiko; rawa rorohiko

log-on - hono atu/mai

log-off - wehe atu/mai

options - kōwhiringa

hardware - taputapu rorohiko

internet - ipurangi

worldwideweb - tukutuku-ao-whānui

e-mail - īmēra; ēmēra, mēra hiko

double click - pāwhirirua(tia); pārua(tia)

single click - pāwhiritahi(tia), pātahi(tia)

TE PAE-TUKUTUKU A TE TAURA WHIRI

Nā Wareko Te Āngina

Kia mōhio ai koutou kua tae atu Te Taura Whiri ki te ao hou, kua tae mai rānei te ao hou ki Te Taura Whiri. Nō te marama o Here-turi-kōkā 1999 i whakaterā ai e Te Taura Whiri tana pae-tukutuku arā, ko www.tetaurawhiri.govt.nz. Ko tāna, he whakaatu atu i ngā mahi a te tari nei, i āna rauemi, me āna mahi whakatairanga i te reo. Ka rite tonu te whakahou o ana kōrero. Kei te wātea te pānui whakamārama, a "Ko te Whānau" me "Māori i te Kāinga" hei āwhina i a rātou e awhi ana i te hunga tamariki ki te mau i tō rātou reo rangatira. He papa kōrero hoki tāna, whakaritea ai he wā kia tūtaki ai koe ki ō hoa ki reira kōrero Māori ai

Ā tōna wā ka whakahouhia ētahi o ngā kōrero, i tēnei wā tonu e whakaritea ana kia raua atu te katoa o ngā 'He Muka' ki runga i te pae tukutuku hou nei. Menā he whakaaro ōu, he kōrero rānei āu e pā ana ki te pae tukutuku a Te Taura Whiri, tuku maiki urupounamu@tetaurawhiri.govt.nz. Inā e whakaaro ana koe ki te whakahaere hui reo Māori, he rauemi reo Māori rānei e tika ana kia kitea ai e te iwi whānui tuku mai he pānui hei rau atu ki tā mātou pae tukutuku. Nau mai, haere mai e Te Taura Whiri ki te ao hou! Hei konei mai me ngā mihi.

'Kia ita!'

Te Taura Whiri i te Reo Māori

MĀORI LANGUAGE COMMISSION

TE KURA REO I TŪ KI WAIMĀRAMA

9-14 Kohitātea, 2000

Nā Tīmoti Kāretu

Kua eke tēnei ki te tuangahurutanga o ngā tau e tū ana ngā kura reo e whakahaeretia nei i raro i te maru o Te Taura Whiri i te Reo Māori. I te mea i tū te tuatahi ki Waimārama ka whakaarotia ake me tū anō hoki tēnei ki reira.

Kāti, i runga tonu i taua whakaaro ikapahi mai ana tōna āhua 130 nei ki te whai tēnā i tōna, tēnā anō hoki i tōna āhuatanga o te reo i te kōingotia. He take tonu pea tērā kia āta whakaarotia ake inā hoki kāore pea i te eke ngā wawata, ngā awhero anō hoki o ētahi o te hunga haere mai. Aua atu, ko te take matua i whāia mai ai te kura ko te reo me ōna āhuatanga katoa ahakoa he aha engari mā te akonga anō ia e kuhu i runga tonu i tāna i manako nui ai.

E haere mai ana tēnā ko ngā ture whakatakoto i te kupu te whāinga nui, e haere mai ana tēnā ko ngā kīwaha me ngā kīrehu te whāinga nui, e haere mai ana tēnā ko te taha tuhituhi te whāinga nui, e haere mai ana tēnā ko te rongo tonu i te reo e kōrerotia ana i ngā wā katoa, i ngā wāhi katoa te whāinga nui i te mea koinei anake te wā e pērā ai i te kaha horapa o te reo Pākehā hei whakapōrearea, hei whakaupaupa i te ahu whakamua o tā tātou kaupapa. Engari ahakoa tērā, i te mutunga iho kei te kaiwhai i te reo tōna ū ki te kaupapa ahakoa ngā whakawai mai o te wā!

E kore e mutu tāku mihi ki tāku kāhui kaiwhakaako e kaha nei ki te pīkau i te kaupapa me te kaha o tā rātou whāngai i te kaupapa ki te hunga hiakai mai. Ehara tā rātou i te mahi māmā, ā, me kore ake a Rāhera hei whāngai i te hunga tino kore nei he reo ahakoa kiia atu ko ēnei kura e whakatūria kētia ana mō te hunga autai tonu ngā reo neke atu rānei i tērā te matatau i runga anō i tāku whakapono e nui ana ngā wāhi hei haere mā te hunga kore mōhio engari mō te hunga āhua mōhio nei koinei anake ngā kura e whakatūria ana mō tērā momo.

I a au e korero nei mō te hunga tino kore nei he reo e tika ana kia puta i a au he mihi ki te tira mai i Te Waipounamu me to ratou whakaaro rangatira ki te marae o Waimārama. Ko tā rātou i whakatakoto ai he pounamu mai i tō rātou nā takiwā me ōna kōrero whakamārama i te taha. Āhua hanepī ana te iwi kāinga i te rangatira o te whakaaro me te nuku o te whenua i haerehia mai ai e te hunga nei i runga i tō rātou kaingākau ki te reo.

I rangatira anō hoki te kura i te taenga mai o ngā kaitiaki hou o Te Taura Whiri i Te Reo Māori. I haere noa mai kia kite he aha te aha me te kī mai anō hoki a te tumuaki, a Tākuta Patu Hōhepa, ki tāna titiro he kura whai hua ēnei, ā, e tika ana kia tū tonu. I tua atu i tērā he hiahia tōna kia whakatūria kia rua ngā kura i te tau mō te hunga tino kore nei he reo. Otirā he take tēnei i kōrerotia kia noho wehe tonu ngā rōpū nei kia kore ai e riro mā tētahi tētahi e korero Pākehā ai, ā, kia kore anō hoki e noho noa mai i konā me te kore i paku mārāma ki ngā korero kei te kōrerotia.

He take atu anō i whiriwhiritia, ko te āhua ki te roa o ngā hui, arā, kia rua wiki kē rānei te roa, kia noho tonu mai rānei ki te kotahi wiki noa iho te roa. He nui ngā whakaaro i puta, ko ētahi e whakahē ana i te whakaaro, ko ētahi ia e tautoko

ana i te whakaaro kia rua wiki kē te roa. Heoi anō kāore i puta he whakatau nā reira kei te noho tārewa tonu te kaupapa nei. Ko te iwi kāinga i whakaae ka taea e rātou te wāhi ki a rātou inā whāia kia rua wiki rawa te roa.

Kāti rā, hei whakatepe noa ake i te korero he mihi nui tonu ki te wairua o te hui ināhoki ahu kē mai ai tērā i te hunga whakaeke tae atu hoki ki ngā tūmau ka riro nei mā rātou e pangoro ai te whata roa a Manaia, ā, inā eke ki tērā me pēhea e kore ai e pai te wairua o te hui?

Kei ngā kaiwhakaute tūwaewae, hei konā mai rā koutou i roto i ngā mihi mutunga kore a te hunga i rongo i te mahana o ngā manaakitanga i ūhia e koutou ki runga i a rātou i eke mai ki tēnei o ngā kura reo.

KURA KI UAWA

Hei te 2-7 o Hōngongoi ka tū te kura tuarua mō tēnei tau ki Uawa (Tolaga Bay).

Ko te tino kaupapa o te hui nei he whakatika, he whakahōhonu, he whakawhānui i te matatau o te tangata ki te reo Māori.

Ko te utu whakauru mai ko te \$200. Ka hui katoa mai ki tēnei utu te noho, te kai me ngā whakaakoranga.

Kei te whārangi whakamutunga te puka-whakauru mai ki tēnei kura. Tēnā koa tuku mai tō tono me te haki kia tae mai i mua i te 23 Pipiri 2000.

Tēnā koutou katoa.

Te Kura Reo i tū ki Ruamata

Kō ana te reo rāhiri o Ruamata marae, o Ruamata kura ki te hunga whai i te reo kia rauika atu ki raro i te maru o Ngāti Uenuku-kōpako i tō rātou papa i ngā pāpāringa o te roto o Rotorua-nui-a-Kahu-mata-momoe. Ko tōna āhua 90 nei te hunga nāna te karanga i tautoko, ā,

mahea ana tērā i te korenga i rite ki ērā atu o ngā kura te tokomaha o te hunga i puta ake.

Ehara i te mea he aha i puta pērā mai ai te kōrero heoi anō ko te whakapae o te pēnei rawa o te tōkoiti ko te pōhēhē o te hunga haere mai ki ērā atu o ngā kura nā te korenga mai o Tīmoti i Te Taura Whiri kua kore ngā kura nei i tū. Kāti, he kī noa atu tēnei kei te haere tonu te kaupapa, ā, ko te kura tuatahi ā tērā tau ka tū ki te marae o Waimārama mai i te 9 ki te 14 o Kohi-tātea.

Menā he take whakamānatunatu i a mātou kei te puta mai i ngā kura nei ko tērā o te haere mai o te hunga kāore i te pērā rawa te matatau. Ko te raru nui kē hoki kāore e mārāma mai ki ngā kōrero atu, kāore hoki e taea e rātou ngā mahi ka whakaritea atu. Nā tērā kua huri wawe ki te reo Pākehā, kua takeo atu, kua takeo mai kia pātai noa ko te ngākau he aha te hua o te haere mai o tēnei hunga?

Kua takoto nōa atu te kōrero kia haere mai ko te hunga e autai tonu ana te matatau, ā, e whakaritea atu ana ngā mahi mā te hunga kua eke tonu ki ōna taumata nei. E kore mātou e taea te whakangāueue mai i tērā whakaaro nā te mea he nui tonu ngā kura e whakatūria ana mō te hunga kātahi anō ka tīmata ki te ako engari ia te hunga āhua matatau, koinei anake pea.

Waimarie ana mātou, te hunga kaiwhakaako, i te ekenga mai o Wiha rāua ko Hīria ki tō mātou

waka. Inā whakaritea mai rāua ki a mātou e mātātahi tonu ana rāua nō reira e tika ana kia puta he mihi ki a rāua. Otirā, kua puta kē ngā mihi a te hunga haere mai ki a rāua mō te pai o ā rāua mahi, ā, heoi anō tā mātou he tāpiri atu i ā mātou nā mihi ki ērā. Tēnā kōrua, nau mai ki te ao whakaako pakeke!

Ā-wairua nei kāore he kōrerō nā te mea i rangona te mahana me te pai o tērā. I pērā rawa ai nā te āhua tonu o te hunga haere mai me te āhua o te iwi manaaki mai. Ki te pai ngā taha e rua me pēhea kē hoki e kore ai e puta tētahi wairua e ora āi te ngākau?

Nō te pō o te Tāite ka arotaketia te kura, ā, ko te hunga i hoki wawe i arotake i mua i te hokinga. Aua atu tērā, ka nui tō mātou ngāhinapōuri ki te hunga e hoki wawe nei nā te mea kia tae ki te wā mihi ki ngā tūmau kua tokoiti noa iho. He tino tonu atu tēnei ki te hunga haere mai kia noho ā tutuki noa te kaupapa, ā, ko tērā ko te wā e haere ai ngā mihi ki ngā kanohi wera. Tēnā āta whakaarotia ake tēnei take – kāore he take o te kōrero tikanga Māori menā kei te ngutu noa, kāore i tua atu!

I takoto ngā tonu a Te Arawa rāua ko Te Waipounamu kia riro ki a rātou ngā kura e rua o te tau pūtea hou ka tīmata ā te 1 o Hōngongoi ā tērā tau. Ko te pōwhiri a Te Arawa nā te kuratini o reira, ā, ko tā Te Waipounamu me hoki rawa ngā kaitono kia tautokona tā rāua karanga e te iwi kāinga. Hei reira rawa mōhiotia ai āhea, ki hea. E takoto ana anō hoki te pōwhiri a Ngahutoitoi kia hoki pērā atu engari mō te kura ki Waimārama āta whiriwhiri ai ngā tonu nei.

Kāti koiane i te kura i tū ki Ruamata nā reira ka mihi tonu ki te hunga nāna a muri i tū. Kia pēnei noa ake te kōrero, e ngā waru pūmanawa o Te Arawa tēnā rawa atu koutou.

**TE PUKAWHAKAURU KI TE KURĀ WHAKAPAKARI REO MĀORI A TE TAURA WHIRI I TE REO
MĀORI KA TŪ KI UAWA, TOLAGA BAY, TE TAIRĀWHITI
ATU I TE 2 KI TE 7 O HŌNGONGOI 2000**

Tēnā whakakīa mai koa tēnei pukawhakauru, tukua mai ki te tari o Te Taura Whiri i te Reo Māori i mua i te **23 o Pipiri 2000**, kia taea ai te marae te whakamōhio tokohia e haere atu ana, kia taea rānei te whakatau me whakakore i te mea he tokoiti rawa kua tono. Ko te utu whakauru mai ko te **rua rau tāra (\$200.00)**, hei āwhina noa i te kaupapa. Tukua mai tēnei i te taha o tō tono.

1. TŌKU INGOA: _____

2. TŌKU KĀINGA NOHO: _____

3. TAKU MAHI: _____

4. TŌKU WĀHI MAHI: _____

5. AKU TAU WAEA I TE MAHI: _____ WAEA WHAKAAHUA: _____ WAEA I TE KĀINGA: _____

ĀNEI NGĀ RŌPŪ MAHI I NGĀ KURĀ;

- ⑦ Ahakoa he aha te kaupapa e taea ana te kōrero. E tino whānui ana te mōhio ki te reo ahakoa rere ki hea. Ko te nuinga o tēnei rōpū i pakeke mai ki te reo.
- ① E matatau ana engari me uaua ka hapa. E pātōtō atu ana ki te kūaha o te rōpū 7.
- ② E mārama ana ki te nuinga o ngā kōrero ka rangona, ā, e taea ana te whakahoki. Kei konā tonu ōna punua hapa engari e pakari haere ana.
- ③/④ E taea ana te kōrero menā he take e pā atu ana ki a rātou. E autai ana engari e puta tonu ana ōna hapa.
- ⑤/⑥ Kō tēnei hunga nō nā noa nei i tīmata ai, ā, kāore anō kia mārō te haere. E taea ana te mihi, te whakamahi ngā kōrero me ngā whakatakotoranga kua whakaakona atu.

KI TĀU NĀ TITIRO KO TĒHEA O ĒNEI RŌPŪ TE RŌPŪ PAI MŌU? (Mehemea kua tae koe ki tētahi o ngā Kurā Whakapakari Reo a Te Taura Whiri whakaatuhia mai i tēhea rōpū koe.)

① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧

HE KUPU WHAKAMĀRAMA ATU ANŌ - Menā he kōrero atu anō e tika ana kia mōhio te Taura Whiri e pā ana ki tēnei tono, tēnā koa tuhia i kōnei:

PUKATONO MŌ NGĀ RAUEMI A TE TAURA WHIRI

Tēnā koa tonoa mai kia:

___ x Ngā Hākinakina 1 (1990, 33 whārangi)	@ 5.00 _____
___ x Ngā Hākinakina 2 (1991, 27 whārangi)	@ 5.00 _____
___ x Apirana Ngata (whakaahua)	@ 5.00 _____
___ x He Muka (pānui whakamōhio)	kāore he utu
___ x Ko te Whānau	kāore he utu
TE KATOĀ (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa)	\$ _____

Ingoa: _____

Kāinga noho: _____

Waea: () _____